

स्मृतिभ्रंशाद् बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥ ६३ ॥

क्रोधाने माणुस संमोहित होतो, संमोहित अवस्थेमधे स्मृतिभ्रम होतो. स्मृतिभ्रमाने बुद्धिमधिल चैतन्य लोप पावते, आणि चैतन्यहीन बुद्धिच्या प्रभावामधे त्याचा विनाश होतो. ॥ ६३ ॥

क्रोधादिति । क्रोधात् संमोहः कार्याकार्येविवेकाभावः । ततः शास्त्राचार्योपदिष्टार्थस्मृतेर्विभ्रमो विचलनम् । ततो बुद्धेश्चेतनाया विनाशो वृक्षादिष्विवाभिभवः । ततः प्रणश्यति मृततुल्यो भवति ॥ ६३ ॥

क्रोधाने माणुस संमोहित होतो अर्थात् त्याचा करणीय अकरणीय यां विषयिचा विवेक लुप्त होतो. त्या संमोहित अवस्थेमधे शास्त्र आणि आचार्याद्वारा कथित विधिनिषेधांविषयी स्मृतिभ्रम होतो. स्मृतिभ्रमाने त्या माणसाच्या बुद्धिमधिल चैतन्य लोप पावल्याने तो वृक्षादिंप्रमाणे चैतन्यहीन होतो. परिणामतः त्याचा विनाश होतो अर्थात् तो मृतप्राय होतो. ॥ ६३ ॥

नन्विन्द्रियाणां विषयप्रवणस्वभावानां निरोद्धुमशक्यत्वादयं दोषो दुष्परिहार इति स्थितप्रज्ञत्वं कथं स्यादित्याशङ्क्याह
'राग' इति द्वाभ्याम् ---

इन्द्रिये तर स्वाभाविकपणेच भोगपरायण असतात. त्यांना त्यांच्या भोग्यविषयांपासून रोकणे अशक्य असल्यास हा दोष अटळ. अशा स्थितिमधे स्थितप्रज्ञत्वं कसे प्राप्त होणार? अशा या आशंकेचे 'राग' आदि यानंतरच्या दोन श्लोकांद्वारा निरसण करताहेत ---

रागद्वेषविमुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन् ।

आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति ॥ ६४ ॥

स्वतःचे मन नियंत्रित केल्याने आसक्ति आणि द्वेष यांच्या प्रभावांपासून मुक्त असणारा जीतेन्द्रिय योगी भोग्य विषयांमधे वावरत असतांना देखिल चित्ताने प्रसन्न असतो. ॥ ६४ ॥

रागेति । रागद्वेषरहितैर्विगतदर्पैरिन्द्रियैर्विषयांश्चरन्नुपभुज्जानोऽपि प्रसादं शान्तिं प्राप्नोति । रागद्वेषराहित्यमेवाह--

आत्मनो मनसो वश्यैर्विधेयो वशवर्ती आत्मा मनोयस्येति । अनेन कथं व्रजेत भुज्जितेत्यस्य चतुर्थप्रश्नस्य

स्वाधिनैरिन्द्रियैर्विषयानधिगच्छतीत्युत्तरमुक्तं भवति ॥ ६४ ॥

आसक्ति आणि द्वेष यांच्या प्रभावांपासून मुक्त असणारा निरहंकारी साधक भोग्य विषयांमधे वावरत असतांना तसेच त्यांचा उपभोग घेत असतांना देखिल चित्ताने प्रसन्न असतो. स्वतःचे मन नियंत्रित केल्याने जो जीतेन्द्रिय असतो असे आसक्ति आणि द्वेष नसणे स्पष्ट करताहेत. यानुसार 'कसा चालतो अर्थात् वागतो?' या चौथ्या प्रश्नाचे उत्तर दिले गेले आहे. ते उत्तर असे कि स्वाधीन इन्द्रियांद्वारा विषयोपभोग करत फिरतो. ॥ ६४ ॥

प्रसादे सति किं स्यादित्यत्राह ---